

OSMANLI DEVLETİ'NDE KARAFERYE KIPTİLERİNİN SOSYO-DEMOGRAFİK YAPISI

Yasin ERSİN¹

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 15.02.2023 Makale Kabul Tarihi / Accepted: 15.04.2023

DOI: 10.59445/ijephss.1251655

Makale Türü: Araştırma Makalesi / Article Info: Research Article

Atf / Cite: Ersin, Y., (2023). Osmanlı Devletinde Karaferye Kıptilerinin sosyo-demografik yapısı, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 6(2), 147-157.

Özet

Osmanlı Devleti'nde Kıptî-Çingene taifesi, can, mal ve namusları güven içinde yaşayan bir topluluktur. Bu taife insanları Osmanlı nüfus defterlerinde Kıptî başlığı adı altında Müslüman ve Gayrimüslim Kıptîler şeklinde sınıflandırılmıştır. Yapılan bu çalışmada Kıptî-Çingene taifesi insanların genel olarak Osmanlı Devleti'ndeki durumunu, özel olarak Karaferye kazası baz alınarak sosyal, demografik ve ekonomik yönlerini ortaya koymaya çalışılmıştır. Araştırmamızda Kıptî ve Çingene isimlerinin nereden geldikleri, Karaferye'de özel statü kazanmış olan "Evlad-ı Fatihan" olarak geçen çiftliklerdeki kişilerin bu unvanı nasıl almış olabildikleri ayrıca tartışılmaya çalışılmıştır. Çingenelerin yaşayışları, işleri, vergilerini nasıl ve ne miktarda vereceklerine ilişkin bilgiler için arşiv belgelerinden faydalanılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde yaşayan Kıptîlerin nasıl bir sosyal ve ekonomik yapıya sahip oldukları incelenmiştir. Kıptî-Çingene taifesi büyük tarihi hadiseler içinde kendine yer edinememiş pek çok topluluktan biridir, bu sebeple araştırmamız daha çok 1834-35 senesi 4937 numaralı Karaferye kazası nüfus defteri temel alınarak, Kıptîlerin Osmanlı Devletindeki durumları hakkında genel bir sonuç çıkarma denemesidir. Elimizdeki resmî kayıtlarından öğrenebildiğimiz kadarıyla bu taife insanların isimlerinin menşelerinden fizyolojik özelliklerine, iktisadi faaliyetlerinden bu faaliyetlerin çeşidi ve boyutlarına kadar elde edilen bilgiler analiz edilmiştir. Ayrıca nüfus defterlerinin yanında arşiv belgelerinde Çingeneleri konu edinen resmi kayıtlarından da istifade edilerek gayrimüslim ve Müslüman olmak üzere ikiye ayrılan Sancak Çingenelerinin yaşayışları hakkında fikir edinilmeye çalışılıp devlet ile olan ilişkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kıptî, Çingene, Osmanlı Devleti'nde Çingeneler, Karaferye, Romanlar.

SOCIO-DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF KARAFERYE COPTS IN THE OTTOMAN STATE

Abstract

In the Ottoman Empire, the Coptic-Gypsy group is a community whose life, property and honor live in safety. The people of this taife were classified as Muslim and non-Muslim Copts under the title Coptic in the Ottoman population books. Our article tried to reveal the situation of the Coptic-Gypsy people in the Ottoman Empire in general and their social, demographic and economic aspects based on Karaferye District in particular. In our research, we tried to discuss where the Coptic and Gypsy names came from, how the people in the farms, who gained a special status in Karaferye, as "Evlad-ı Fatihan", got this title. Archival documents were used for information about the Gypsies' lives, jobs, how and in what amount they would pay their taxes. Thus, it was examined what kind of social and economic structure the Copts living in the Ottoman Empire had. The Coptic-Gypsy group is one of the many communities that could not find a place in the great historical events. For this reason, our article is an attempt to draw a general conclusion about the situation of the Copts in the Ottoman State, based on the Karaferye county population register of 1834-35, numbered 4937. As far as we can learn from the official records we have, the information obtained from the origins of the names of these taife people to their physiological characteristics, from their economic activities to the types and dimensions of these activities has been analyzed. In addition, by making use of the official records of the Gypsies in archive documents as well as the population registers, it was tried to get an idea about the life of the Sanjak Gypsies, who were divided into two as non-Muslim and Muslim, and their relations with the state were evaluated.

Keywords: Coptic, Gypsy, Gypsies in the Ottoman Empire, Veria, Romany.

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, yasinersintr@gmail.com ORCID: 0000-0001-7149-1570.

1. Giriş

Osmanlı Devleti'ndeki toplumlar içinde Kıptî-Çingene taifesi, kendilerine özgü yaşam tarzlarıyla ve dışı kapalı toplumsal yapılarıyla özel bir grup olarak bilinmiştir. Bu "özel" algılamaya yalnızca Osmanlı Devleti'nde değil dönemin diğer devletlerinde de böyledir. Kıptî-Çingene taifesi insanların ileride detaylandırılacak sosyal yapısından kaynaklanan genel tutumları, topluluk olarak onları "büyük tarihi olaylar" içinde kendilerine yer edinmemelerine sebebiyet vermiştir. Bu sebeple Çingeneler ve Kıptî topluluklarını merkeze alan tarih araştırmaları pek çok zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Bu zorluklardan en başta gelenleri, araştırmacılara kaynak oluşturacak tarihi vesikaların az olmasından, Çingene, Kıptî topluluklarının birbirine karıştırılmasına, onlara ait kavramların birbirine girmesine ve bu konuya araştırmacıların ilgi göstermemesine kadar gider. Osmanlı Devleti'nde yaşamış olan Kıptî-Çingene taifesi olarak bilinen insanlar hakkında yapılacak araştırmalar için de bu durum farksız değildir. Karaferye Kıptîleri ile alakalı monografik bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Bu makale, ilgili literatüre katkı bulundurmak ve daha sonra yapılacak araştırmalara kaynak sağlamak adına, özel olarak daha önce çalışılmamış 1834-35 senesi 4937 numaralı Karaferye kazası nüfus defteri temel alınarak, Karaferye'deki Kıptî-Çingene taifesi olarak bilinen topluluğun sosyo-demografik yapısını ortaya koymayı hedeflemektedir. Genel olarak da Emine Dinceç, İsmail Altınöz gibi yerli, Abdel-Sayed gibi bu alanda büyük katkılar sağlayan yabancı araştırmacıların bulgularıyla Kıptî-Çingene topluluğunun Osmanlı Devletindeki durumları hakkında genel bir sonuç çıkarma girişimidir. Bununla beraber bu çalışmada, sadece Kıptî defterlerinde karşılaşılan "Aylak" kaydını ne sebeple yazıldığı, sadece Müslümanlara özgü sanılan "Evlad-ı Fatihan" ünvanının ne sebeple bölgedeki Hristiyan Kıptîlere verildiği gibi özgün tespitler ilk defa tartışmaya açılmıştır. Değerlendirmelerimizi Osmanlı Arşivi'nde bulunan Meşihat Şer'iyye Sicil Defterleri, Mühimme Defterleri, Nüfus Defterleri ve daha evvel yapılmış olan ilgili araştırma ve tetkik eserler şekillendirmiştir.

2. Karaferye Kazası ve Kıptî-Çingene Olarak Adlandırılan Taifenin Menşeleri

Karaferye kazası Vermio Dağı'nın eteklerinde, Selânik şehrinin batısında kurulmuştur. Manastır ve Selânik demiryolu üzerindedir. Şehrin önceden "Véria" olan Yunanca adının eski Makedon kralı Veres'in kızına nispetle konulduğu rivayet edilir. Türkçe "Kara" sıfatını da şehri çevreleyen kara ormanlar sebebiyle kazanmıştır. Burayla ilgili ilk defa tarihçi Thucydides milattan önce 432'de söz etmiştir. Milattan önce 279 yılında Kelt akınları sırasında sağlam duvarlarla çevrili bir kasaba özelliği taşıyan Véria milattan önce 168'de Roma hâkimiyetine girmiştir. Milattan sonra 905'te Arap akınlarına uğrayan bölge Selânik'le beraber düşmüş, bu muhiti ele geçiren Araplar buradan aldıkları pek çok esiri beraberlerinde götürmüşlerdir. Milattan sonra 908'de Bulgarların eline geçen şehir, İmparator II. Basileios tarafından 1001'de tekrar alınmıştır. Çeşitli el değişimlerin ardından 1246 yılında tekrar Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştur. İlk Osmanlı kaynakları Karaferye'nin 1373-1374 yılları arasında Lala Şâhin Paşa'nın birlikleri tarafından fethedildiğini söyler, ancak bu tarih kesin değildir. Diğer taraftan Tesalya'da bulunan bir yazma eserde Türklerin "Verroia"ya 1385-86 yılında hâkim oldukları yazılıdır. Başka Yunan kaynakları ise Karaferye'nin 1387'de Türkler tarafından alındığını yazar. Ancak 1455 tarihli Osmanlı Tahrir Defteri bölgenin 1392 yılından itibaren kesintisiz olarak Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olduğunu açık bir şekilde belirtmektedir (Gara ve Kiel, 2001:391).

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı 1831 yılında, esas olarak din göz önüne alınarak yapılmıştır. İmparatorluğun tüm vilayetlerinde halk İslam ve reaya olarak iki grupta sınıflandırılmıştır. Çeşitli vilayetlerde bulunan Çingeneler-Kıptîler ise, dinlerine bakılmaksızın hepsi Kıptî taifesi adı altında toplanmışlardır (Karal, 1997:17-22). Yapılan bu çalışmada bu sebeple yer yer Çingene ve Kıptî terimleri diğer devletlerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de bu şekilde kabul edildiği üzere beraber kullanılmıştır.

Çalışmamızın merkezini oluşturan Kıptîlerin Karaferye'deki nüfus ve sosyolojik durum tespitinin ayrıntılarına girmeden önce Osmanlı Devleti'nde birbirlerinin yerine de kullanılan "Kıptî" ve "Çingene" kavramlarının ele alınması iktiza eder. Öncelikle Kıptî ifadesinin kökünü oluşturan "Kıbt" kelimesinin, "aigptos" kelimesinin kökünü teşkil eden "gyptm" Arapça karşılığında geldiğini belirtebiliriz. Bu kelimeyi Grekler, Nil deltası sakinleri ve Mısırlılar için kullanmıştır. Ayrıca kelimenin "Gypt" kökü, Batı dillerindeki "copt" ve "egypt" kelimelerinin de aslını oluşturmaktadır. Bu kelime belirttiğimiz gibi Nil deltası sakinleri ve Mısırlılar için kullanılmaktayken Mısır'a Hıristiyanlığın girmesinden sonra Hıristiyan Kıptîlerle özdeş duruma gelmiş, böylece Mısır'daki Hıristiyan halkın ismi bu şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. Müslümanlar VII. asırda Mısır'ı fethettiklerinde burayı aynı şekilde "Dârülkıbt" olarak tanımlamışlardır (DIA, 2022: 423). Kıptî kelimesinin sözcük manası üzerine, hem etimolojik anlamda, hem de terminolojik manada tartışmalı fikirler ortaya atılmıştır. Bu kelimenin Yunanlıların Mısırlıların erkek çocuklarını sünnet ettirdikleri için onlara taktığı isimden geldiğini iddia edenler olmuştur. Zamanla Mısır'da yaşayan Hıristiyanlara verilen genel ad haline gelmiştir (Thollier, 1928: 90). Ancak yukarıda bahsedildiği üzere Müslümanların Mısır'ı fethinden sonra bu ifade Mısır'ın tüm yerli halkının adı haline gelmiş, dini bir tanımdan sosyolojik bir terime dönüşmüştür (Kamil, 1986: 20).

Ortaçağda yanlış olarak Kıptîlerle aynı topluluk olarak addedilen "Çingeneler" ise dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan, dilleriyle, fiziki görünümleri ve yaşam tarzlarıyla diğer milletlerden ayrılan daha çok gezici, göçebe bir topluluktur. Osmanlı Devleti'nde Kıptî-Çingene taifesi olarak adlandırılan bu insanlar günümüzde Türkiye'de daha çok Çingene ismiyle bilinmektedir, ancak çeşitli bölgelerde farklı isimlerle de tanımlanmışlardır. Çingene kelimesinin asıl menşei hakkındaki bilgiler ise tartışmalıdır. Kimi araştırmacılar kelimenin Brahman kutsal kitaplarında "paryalara" verilen "çandaladan" geldiğini iddia ederler. Bununla birlikte "athinganus" kelimesiyle iltisaklı olduğunu söyleyenler de vardır. Kökenlerinin Hindistan'a uzanmasından dolayı mûsikiye âşına anlamındaki "zingar-çangar" adı verilen toplulukla bağlantılı olarak bu isimden türeyerek anıldıkları kabul edilir. Bu topluluğa Anadolu'da halk arasında "Karaoğlan", "Pırpır" da denilirken, Araplar arasında "Gacî" ve "Zut", Macaristan'da "Fıravun kavmi", "Fıravun oğulları" anlamına gelen "Faraonépe", Finlandiya'da kara manasına gelen "Mustäläinen", Doğu Ermenileri arasında "Boşa", Yunanistan'da "Zapari" denmektedir. Fakat Çingeneler kendilerini daha çok "insan" manasına gelen rom/romany, bazen de "kalo (kara)" diye adlandırmaktadırlar (Altınöz, 2020a: 291). Çeşitli milletlerin Kıptîleri "kara" olarak nitelmesi, Karaferye özelinde yapmış olduğumuz nüfus defterlerindeki ayrıntılara göre de bu genellemeyi doğru kılar. Örnek olarak 4937 numaralı defterdeki fizyolojik tespitlere göre Karaferye'de Müslüman Kıptî nüfusun dörtte üçü kara bıyıklı olarak vurgulanmıştır, reyada ise 47 kara bıyıklı vurgusu yapılırken defterlerde sadece 4 sarı bıyıklı Kıptî belirtilmiştir. Genelleme olarak "kara" olarak vurgulanan bu taifenin Karaferye kazası dâhilinde de ekseriyetle beyaz tenli olmayan insanlardan müteşekkil bir topluluk oldukları söylenebilir (BOA, *NFS.d.* N. 4937).

Nüfus Defterlerinde Kıptîlerin bu gibi fizyolojik özellikleri yanında ayrıca yaşları incelenirken belirtilmesi gereken husus; yaşların yuvarlanarak yazılmasıdır. Bu yuvarlamalar, iş gücünü belirtmek ve vergi toplanmasında kolaylık sağlamak için yapılmıştır. Defterlerde on bir yaşına kadar olan çocuklar "sagır" olarak belirtilmiştir. "Sagır" olanlar henüz çalışmayan, üretime katkısı olmayan çocuklardır. On iki ve on sekiz yaş aralarındaki gençler ise "şabb-ı emred" olarak kaydedilmişlerdir. Bunlar işleri belli olmayan, ihtimal babalarının yanında yardımcı olarak çalışan kimselerdir. 19-39 yaş grubuna girenler üretimde aktif rol oynayanlardır. Bu gruba dâhil olanların eşkâlleri özellikle belirtilmiştir, genellikle eşkâller "bıyık" üzerinden yapılmıştır. Yirmili yaşlara yeni girmişler genellikle "ter bıyıklı", yaş almış kimseler ise bıyığının rengine göre kaydedilmiştir. Sakalı olanlar da benzer usulde tanımlanmıştır, sakalı veya bıyığı olmayanlar "köse" olarak belirtilmiştir (BOA, *NFS.d.* N. 4937).

2.1. Osmanlı Devleti'nde Kıptîler ve Sosyal Yapıları

Osmanlı İmparatorluğu'nda geniş bir coğrafyaya yayılan Çingene-Kıptî halkları hukukî olarak özel bir nizamla bağlanmışlar, genel olarak imar işlerinde kullanılmışlardır. Yaptıkları çeşitli geri hizmetlerden başka gemi tamiri ve yapımı, gemi malzemesi temini, köprü inşaa etmek, erzak toplamak, ordunun iaa işlerinde çalışmak gibi işler yanında, madenlerde ve hisarların tamiratında da kendilerinden istifa edilmiştir. Kıptî olarak adlandırılan bu topluluk Osmanlı hukuk sisteminden hiçbir zaman dışlanmamıştır, kendi aralarında dahi haksızlığa uğradıklarında ayrıca Osmanlı mahkemelerine başvurup haklarını arayabilmişler, devlet nazarında resmî bir çerçevede tanınarak sahip çıkılmışlardır (BOA, A. {DVNSMHH.d., N. 27-714).

Çingeneleri içeren ilk kayıtlar Rumeli eyaletinin 1523 yılına ait tahrir defterinde görülmektedir. Bu mufassal tahrir defterine göre, eyaletin toplam 93 kazasında 9.623 hâne gayrimüslim, 3.926 hâne Müslüman olarak gösterilmektedir. Fazla olarak 442 dul kadın hâne yer almaktadır. Bu rakamlara göre mezkûr dönemde Rumeli eyaletinde 13.991 hâne Çingene nüfus vardır (Altınöz, 2013: 193-202). Ömer Lütfi Barkan'ın hane karşılığı olarak kabul ettiği "5" rakamına bağlı kalırsak 16. yüzyıl başında Rumeli eyaletinde yaklaşık 69.955 Kıptî yaşadığını söyleyebiliriz (Göyünç, 1979: 332).

Kıptîlerin alışkanlıkları yaşadıkları bölgenin sosyo-kültürel şartlarına göre şekillenmiştir. Nasıl ki ilk Kıptîler, Hıristiyanlığı atalarının dini mirası üzerine bina edip kendilerine göre yorumlamışlarsa İslam sonrasında da gelenek ve çeşitli örflerini kültürel değişime göre şekillendirmişlerdir. İbadet yerleri genellikle basit ve sade yapılarıdır. Hristiyan Kıptîler kesinlikle kiliselerinde heykel bulundurmamıştır. Daha eski tarihlerde kadınların kiliselere alınmadığı, dış bölümlere girmelerine izin verilmediği söylense de zamanla erkeklerin arkasında, bazen de yanlarında yer alabildikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır (Erdem, 1997: 169).

Kıptîlerin hayatında evliliğin çok önemli yeri vardır, onlar için evlilikte en önemli husus çocuk sahibi olabilmektir. Çocuk sahibi olamayan kadınlar bu yüzden pek çok sosyal sıkıntı çekmişlerdir. Kıptîlerde evlilik genellikle akrabalar, yakınlar veya en yakın komşular içinde gerçekleşmiştir. Farklı bir yerden evlenmek neredeyse istisnai bir durumdur. Bu yaklaşımları geleneklerinden kaynaklanmaktadır. Hatta bu durum için atasözleri bile vardır: "ancak beni kendi kanımdan olan bir kimse düşünür, seni tanıyan, seninle yeterince meşgul olur, seni tanımayan ise sana ilgi göstermez." Ailenin itibarını ve kanını korumak Kıptîlerin evlilikte aradıkları önemli bir husustur. Düğünleri şatafatlı olur, düğün sonrası ise gelinin bakire olduğunu göstermek üzere bakire kanı beyaz çarşaf veya mendil üzerine sürülür, komşulara ve gelinin ailesine gösterilir (Sayed, 1992: 31-34). Doğum kontrolüne yanaşmayan Kıptîlerde yoksulluk, annenin ağır işleri ve sıkıntıları, erken yaşta çocuk ölümlerinin başlıca sebepleri arasındadır. Genellikle erkek çocuklar tercih edilir ve kızlara göre daha serbest yetiştirilir (Sayed, 1992: 25-26).

Osmanlı Devleti'nde Çingene sancaklarında yapılan düzenleme ile göçebe² olan Kıptî-Çingene taifesi insanların hangi kazalar dâhilinde hareket edebilecekleri tespit edilmiş, bununla beraber bağlı oldukları obalarını terk edip gitmelerine izin verilmemiştir. Ayrıca bu taifeden gayrimüslim olanlarının Müslüman Çingenelerle bir arada olmasına ve birlikte konup göçmelerine de izin verilmemiştir. Doğal olarak göçebe olanların yerleşik olanlarla da evlenmelerine izin yoktur. II. Bayezid (1481-1512) dönemine ait olan 1497 yılında çıkarılmış Çingene kanunnamesine (Akgündüz, 1992: 384) göre aksi

² Yerleşmiş ve göçebe Çingeneler arasında zamanla yaşayış, örf ve adet açısından mühim farklar meydana gelmiştir. Göçerler, kendilerine ait özelliklerini ve dillerinin hususiyetlerini koruyabilmişlerdir, yerleşenler ise dillerine diğer topluluklardan pek çok kelime almakla birlikte Çingene adet ve yaşayış özelliklerini de değiştirmeye başlamışlardır. Yerleşmiş Çingeneler genel olarak göçebeler ile münasebetten çekinir ve onları cahil, kaba bulurlar. Buna karşılık göçebeler de onları kalpazan Çingene diye hakir görür, reaya Çingenesi gibi isimlerle anarlardı. Bkz. Tayyip Gökbilgin, "Osmanlı Toplumunda Çingeneler", <http://eski.tariharaştirmalari.com/cingeneler.html> (19.09.2021).

takdirde; Müslüman Çingenelerin gayrimüslim Çingenelerle evlenmesi, birbirlerine karışması durumunda onlardan sayılacakları ve kendilerine cizye yükümlülüğü yükleneceği hükme bağlanmıştır. Rumeli, İstanbul ve çevresinde yaşayan Çingeneler, bir sancak sayılarak bu bölgeye bir sancak beyi görevlendirilmiştir. Söz konusu sancak beyine “mîr-i Kıbtîyan” veya Çingene Beyi denilmiştir. Çeribaşı ise, kabileler halinde yaşayan Kiptilerin lideri olanlardır. İster göçebe ister yerleşik olsun Kiptiler bir çeribaşıya bağlıdır. Çeribaşının meşruluğu çok eski geleneklere dayanmaktadır (Özkan, 2000:76). Ayrıca çeribaşları cizyeden muaftırlar ve birkaç kabileye liderlik edebilmektedirler (Dingeç, 2021: 51).

2.2. Kiptilerin Din Anlayışları

Osmanlı Devleti’nde Kiptî-Çingene taifesi insanları inanışları açısından üç kategoride değerlendirilmiştir; birincisi Hristiyan Çingenelerdir, ikincisi Müslüman adı almış “ehl-i perde” olanlardır, üçüncüsü ise ehl-i İslam olduğuna inanılan Çingenelerdir. Hristiyan Çingeneler cizye vergisine olduğu gibi tabi iken, “ehl-i perde” olanlar bir miktar indirim tabi olmuşlardır. Ehl-i İslam Çingeneler ise diğer Müslüman gruplar ile camide ibadetini yapan, aile fertlerine İslamiyet’i öğreten, İslam’ın vecibelerine uyan, uygulayanlardı (Marushiakova ve Popov, 2006:56). Ehl-i İslam Çingeneler sultanın buyruğuyla cizyeden muaf olmuşlardır. Ancak bakıldığında resmi nüfus kayıtlarında Çingeneler genel olarak gayrimüslim ve Müslüman olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Gayrimüslim ve Müslüman olmak üzere ikiye ayrılan Sancak Çingenelerinden Müslüman olanların, gayrimüslim Çingenelere göre 3 akçe daha az vergi vermesi kararlaştırılmıştır. Bunların yanında Çingene-Kiptî taifesi ayrıca, cinayet ve cürüm akçesi gibi tekâlif-i örfiyye nevinden vergileri de diğer reaya ile aynı miktarlarda vermekle mükelleflerdi (Altınöz, 2020a: 291-292).

Tarikatların söz konusu kuvvetli etkisi Osmanlı Devleti’nin yıkıldığı ana kadar Balkanlarda etkisini yitirmemiştir. Özellikle Balkanlarda Bektaşilik gibi zamanla heterodoks bir yapıya dönüşmüş tarikatların geliştiği görülen bölgelerdeki Ehl-i Beyte³ olan düşkünlük ve eğilim Müslüman tebaanın isimlerine de yansımıştır. Nüfus defterleri üzerinde bu eğilim açıkça görülmektedir. Mesela 1834 yılına ait nüfus defterinde tespit ettiğimiz Müslüman Kiptilerin isimleri arasında sırasıyla en çok Hasan (61), Ali (49), Hüseyin (28) isimleri görülmektedir. Hristiyan Kiptilerin isimlerinde ise sırasıyla en çok Yorgi, Nikola ve Dimitri isimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Nikola daha çok Slav kökenlilerin kullandığı isim olurken Yunan mitolojisinden geçen Tanrıça Demeter’in oğlu manasına gelen Dimitri ve Yorgi daha çok Rumların kullandığı isimlerdir. Bu bilgiler Hristiyan Kiptilerin hangi saiklerden etkilendikleri konusunda bir fikir verebilir (BOA, NFS.d., N. 4937).

Osmanlı Devleti’ndeki Çingenelerin dini inançları konusunda Paspati; onların dinler ile fazla içli dışlı olmadıklarını, Hristiyan veya Müslüman olmanın aldırılacak bir iş olarak görmediklerini söylemektedir. Hatta yerleşik hayata geçen Hristiyan Çingenelerin vaftiz dahi olmadan yaşamlarını sürdürdüklerini, göçebe Müslüman Çingenelerin ise sünnet olmadan öldüklerini iddia eder (Paspati, 1973: 26-27). Özellikle ilgi çekici başka bir iddia bilhassa Balkanlardaki Çingeneler için anlamlı görülen, Osmanlı Çingenelerinin Müslüman inancında olanlarının görünüşte Sunni olmalarına rağmen –muhtemelen Bektaşî tekkelerinin etkisiyle- daha çok Şii bir yaşam ve anlayış içinde oldukları iddiasıdır (Halliday, 1924: 18). Bu tespitler daha evvel değindiğimiz “ehl-i perde” Çingene tanımlamasını da açıklamaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, belli Çingene gruplarının zahirde Müslüman, ama gerçekte kendi inanışlarını devam ettirdiği kanaatinde olarak böyle bir tanımlamayı ortaya çıkarmıştır. Çalışmamızda kullandığımız pek çok yerli ve yabancı kaynak da bu tespiti doğrular nitelikte; Çingenelerin içinde yaşadıkları toplumun dinini “göreceli” olarak kabul ettiklerini dile getirmektedir.

³ Hz. Muhammed’in ev halkına Ehl-i Beyt denir. Bektaşilerin Çihar Yar, yani dört sevgili dedikleri; Peygamberin kızı Hz. Fatima, damadı Hz. Ali, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’dir.

2.3.Osmanlı Devleti'nde Kiptîlerin Meslekleri

Kıptî taifesinin maişetlerini sağlamak için gelenek haline gelmiş Çingene mesleklerinden Osmanlı tahrir defterlerinde geçen bazıları şunlardır: hallaç, dokumacı, demirci, terzi, sarraç, dülgör, baytar, bezirgân, arabacı, eyerci, bozacı, çoban, kopuzcu... Birbirinden farklı bu türden işler Çingene topluluklarının meslekî çeşitliliği açısından önemlidir. Nüfus defterlerindeki Karaferye'yi içeren bilgiler de bu çeşitliliği doğrulamaktadır. Tespit edilen bilgilere göre çoğunluğu “aylak, ırgat” olmakla beraber hallaçlık, demircilik, kalaycılık, öküzçülük başlıca dikkat çeken mesleklerdendir (BOA, *NFS.d.*, N. 4937). Malum olduğu üzere Osmanlı Devleti bir tarım topluluğuydu, Çingeneler de “özellikli” işlerle uğraşıyor olmalarından dolayı diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için kendileri dışındaki başka toplumlara muhtaç durumdaydılar. Bu muhtaçlık, Çingeneleri yerleşik bölgelere ve yerel toplumlara yakın kılmıştır. Bu durum Çingeneleri karşılıklı faydacılık ilişkisiyle yerel toplumla ilişki içine sokmuştur. Bu zaruret Çingenelerin belli bir bölgeye yerleşmesinin de sebepleri arasındadır. Bununla beraber bazı Çingenelerin meşgul oldukları meslekler arasında “çiftçi” kaydının da olması, onların yavaş da olsa yerleşikliğe doğru ilerlediklerini ve içinde yaşadıkları topluma adaptasyon sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir. Fakat yerleşik hayata geçmiş olanların dahi kapalı “cemaat” yapıları sebebiyle özgün yaşam alışkanlıklarından kopmadıkları gözlemlenmektedir. Bunun baş göstergelerinden biri mesleklerin babadan oğula intikal etmesi, diğeri aynı yerleşim merkezinde yaşayanların genellikle toplu olarak aynı mesleği icra etmeleridir (BOA, *NFS.d.*, N. 598).

Çeşitli kayıtlarda fitik ameliyatı yapan Kıptî kadınlardan söz edilmektedir. Bunun yanında Çingeneler demircilik zanaatında oldukça mahirdiler. Hatta Fatih Kanunnamesi'nden beri kalelerde çalışan ve demircilik için görevlendirilen, ellerinde hüküm bulunan Çingenelerden haraç alınmaması özellikle tembihlenmiştir (Altınöz, 1995: 26). Çalışmamızda Kıptî addedilerek defterlerde kayıt altına alınan Çingenelerin bu dönemde de maharetlerini korudukları anlaşılıyor. 28 demirci ustasının yaşadığı Karaferye'de ırgatlıktan sonra demircilik hâlâ en çok tercih edilen meslektir. Tespit edilen bilgilere göre takribi 500 kişinin içinde 15 Müslüman, 13 Hristiyan demirci ustasının bulunması Kıptîlerin bu meslekle olan bağlarının uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Gene buradaki bilgilerden yola çıkarak mesleğin dini tercihlerden ziyade topluluğun tarihten gelme alışkanlığıyla dini saikler gözetmeksizin devam ettiği hükmüne varılabilir. Benzer şekilde donanma inşaatlarında, gemi tamirinde, tersaneye yazılmaları konusunda (BOA, *A. {DVNSMHH.d.}*, N. 23-484), gemiler için çivi gibi materyaller üretmeleri hususunda vergiden muafiyetle teşvik edildikleri görülmektedir.⁴ Aynı şekilde kale ve köprü yapımlarında kendilerinden istifade edildikleri arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (BOA, *C..NF..N.* 52-2566). Ayrıca maden işleri konusunda mahir olan Kıptî taifesinden bazıların bu hususiyetlerini yasa dışı yollarla –kalpazanlık, usulsüz nalbantlık gibi (BOA, *A. {DVNSMHH.d.}*, N. 80-1021)- kişisel kâr amacı güden işlerde kullandıkları da görülmektedir. Özellikle kalpazanlık türünden yasadışı işlerde kendilerine isnat edilen pek çok belge arşivlerde bulunmaktadır (BOA, *A. {DVNSMHH.d.}*, N. 5-208; BOA, *A. {DVNSMHH.d.}*, N. 74-595). Özel mesleklere sahip olan Çingenelerin nüfus sayıları buldukları yerleşim merkezlerinde diğer gruplara göre az olsa da, şehrin “yaşamsal” bölgelerindeki dağılımları yaygındır. Merkezi bölgelerdeki yerleşiklerle münasebetleri faydacılık esasına dayanır. Yaşam biçimleri arada kalmış toplum izlenimini göstermektedir. 19. yüzyılda aile yapıları geniş aileden, çekirdek aileye doğru dönüşüm seyrindedir (Dingeç, 2015:547). Bu tespitler Osmanlı Arşivi'ndeki cizye ve nüfus defterlerinden çıkartılmaktadır.

Çingenelerin kadınları ise genel olarak düğünlerde keman, tef, dümbelek çalarak çiftetelli oynarlar, fal bakarak geçimlerini sağlarlardı. Erkekleri yukarıda bahsedilen meslekler dışında

⁴ “Çingene taifesinden donanmaya kürekçi olanlar cizye, ispençe, avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf olduklarından herhangi bir adla bunlardan para alınmamasına ve mütegalibe tarafından malları ve sairelerinin zabt olunmamasına, kürekçi miktarlarına ve donanmada hizmet şekillerine ve saireye dair Rumeli'de Çingenelerin tahririne memur Ahmed'e hüküm.” BOA, *A. {DVNSMHH.d.}*, N. 23-231.

kemancılık, zurnacılık, hasır örmek, cellatlık gibi işlerle de uğraşır. ⁵ Müzisyenlikten başka Çingenelerin geçimini sağladığı Ramazan davulculuğu da yılın belli döneminde yapılmaktaydı. Bunların dışında halk nazarında rahatsız edici işlerle meşgul olan Çingeneler de bulunmaktaydı, özellikle güzel yüzlü cariyelerden istifade edip, çalgılı danslı haddi aşan eğlenceler düzenledikleri belirtilmektedir. ⁶ Bilhassa büyük şehirlerin müsait çevrelerinde açığa kurdukları çadırlar, ergen, bekâr ve servet sahibi ailelerin oğullarını cezbetmekte ve onların kendilerini bu eğlence mekânlarına kaptırıp, servetlerini buralarda harcamalarına yol açtırmaktaydı. Rakkaslık ve çengiliği genel olarak eli yüzü düzgün, sesi nameli güzel olanlar yapardı (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2010: 118). Karaferye ve çevresinde çalgıcıların eğlencesinin gürültüsünden rahatsız olanların şikâyetleri sebebiyle, bu tarz icraatların engellenmesi yönünde emirler çıkarıldığı arşiv kayıtlarında görülebilir (BOA, *MŞH.ŞSC.d.*, N. 1091/567/26).

Bunların dışında arşiv araştırmalarında hayvan hırsızlığı ve yol kesicilik gibi meselelere de karıştıkları görülür (BOA, *A. {DVNSMHH.d.*, N. 78-155.) Tabii bu türden işlerin bir topluluğun tümüne isnat ettirilmesi doğru değildir. Ancak sıklıkla görülen bu gibi fiil ve davranışlarından olacak ki, aynı dönemi kapsayan çeşitli nüfus defterleri çalışmalarında geçmeyen “Aylak” vurgusu, bazı Kıptilerin meslek bölümüne belki de bu yüzden iliştilmiştir. Nüfus defterleri üzerinde yapmış olduğumuz tetkikte bu minvalde pek çok mesleğe sahip kişinin yanında, en küçüğü 17 en büyüğü 65 yaş aralığında olmak üzere onlarca kişi “Aylak” olarak belirtildiği görülmektedir (BOA, *NFS.d.*, N. 4937). Aylak-Aylaki kelime manası olarak *Kamus-i Türki*'de “Ark” kelimesine işaretli soy vurgusu yapan, başıboş gezen, hergele (soysuz, terbiyesiz, başıboş ve serseri kimse) manasında kullanıldığı gibi arabaya koşulmaya, binilmeye ve yük taşımaya alıştırılmamış at-eşek gibi anlamlarda da kullanılıyor (Şemseddin Sami, 1900: 248). Mehmet Kanar'ın sözlüğüne göre ise bîmekân-yersiz manasında kullanılıyor (Kanar, 2011: 59). Çingenelerin çadır hayatı düşünüldüğünde bazıları için bu minvalde kullanılmış da olabilir. Mahmut Yesârî ve Kâtip Çelebi'den anladığımız üzere ise “Aylak” ifadesi gene işsiz güçsüz kimse manasını korumakla beraber geçici işçi, tarihi anlamda; Osmanlı donanmasında daimi asker olmayıp sefere çıkılacağı dönemde kısa bir zaman için toplanan bir sınıf paralı asker olarak belirtiliyor. Kıptî taifesinin arşiv belgelerine göre geçici olarak donanma ve tersanelerde vergiden muaf tutularak işçi statüsünde çalıştırılmaları bu manayı da doğrular niteliktedir. Tam olarak hangi manada kullanıldığı çalışmamızda kesinlik bulamasa da “Aylak” ifadesinin Kıptîlere has olarak vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Toparlamak gerekirse Osmanlı İmparatorluğu'nda Çingene-Kıptî taifesinin genel olarak belli mekânları ve daimi, belirli bir meslekleri olmadıkları görülmektedir. Olanların ise sürekli statüde olmayıp geçici özellik taşımalarından ve üretim hacimlerinin zayıflığından güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmadıkları söylenebilir (Altınöz, 2020b: 2). Büyük bir bölümünün de belirli bir mesleklerinin olmayışından “Aylak” ismini aldıkları, dolayısıyla maddi anlamda refah seviyelerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

2.4. Karaferye Kazasının Değişen Demografik Yapısı

Osmanlılar zamanla Karaferye kazasına iskân stratejilerine göre Müslüman Türk nüfusu yerleştirmiştir, özellikle eski şehrin sınırları dışına ve eski Acropolis bölgesine yerleşen bu nüfus tedricen Müslüman mahalleleri oluşturmuştur. Dolayısıyla Hristiyan nüfusta zamanla azalma, Müslüman nüfusta ise artış söz konusudur. Ayrıca 19. yüzyıla gelindiğinde kayıtlardan anlaşıldığı

⁵ Osmanlı Devleti'nin resmi cellatları, bir cellat başının idaresinde olup sayıları zaman içerisinde değişiklik göstermiştir. Cellatların çoğunluğu aslen Kıptî-Çingene taifesinden olup Hırvatlardan da cellat alındığı bilinmektedir. Bkz. Ece Yüksel, “Osmanlı Cellatları”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1 / 1 (Ocak 2017), s. 80.

⁶ Çingeneler sebebiyle fahişeliğin arttığı gerekçesiyle bu konuda tedbir alınması ve yerleşim yerlerinde Çingenelerin dolaşarak sazlı, danslı eğlenceler düzenlemelerinin önüne geçilmesi Osmanlı Devleti'nin idarecilerinin buyruklarında gözlenmektedir. Bkz. Emine Dinguç, “Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları”, *History Studies*, Volume 2/1 2010, s. 23.

kadarıyla, en aşağı 130 Müslüman hânenin, eski gayrimüslim hânelerin din değiştirmiş çocuklarına ait olduğu anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Müslüman nüfus, % 26'dan % 48'e yükselmiştir. Yahudilerin nüfusu da benzer şekilde tedricen artarak varlığını korumuştur (Kiel ve Gara, 2001: 392). 1830'lu yıllara doğru nüfus defterlerine göre bölgede Müslüman Kıptiler, gayrimüslim Kıptilerin iki katından daha fazla bir sayıya ulaşmıştır. 1834-35 senesi 4937 numaralı Karaferye karışık defterine göre nüfus 493'tür. Buna göre 19 ayrı yerleşim yerinde toplam 351 Müslüman Kıpti yaşarken, daha çok çiftliklerde, dağınık ve az sayıda olmak üzere 26 yerleşim yerinde 142 Hristiyan Kıpti yaşamaktadır. Özellikle Müslüman olanlar daha çok kasaba ve kazalarda yaşamayı tercih ederken Hristiyan Kıptilerin çiftlik gibi daha küçük yerleşim yerlerinde yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Mesela Karaferye kazası merkezinde 174 Müslümana karşılık 28 reaya yaşamaktadır. Ancak bu sayılardan yerleşik olan Müslüman Kıptilerin, yerleşik olan Hristiyan Kıptilerden, göçebelere olduğu gibi uzak durduğu sonucu çıkartılmamalıdır. Çalışmamız sırasında çeşitli kaynaklardan tespit edilen bilgilere göre Kıptiler için bu tercih dini gerekçelerden ziyade sosyal anlayış ve mesleki tercih ile alakalıdır. Bununla beraber Karaferye'ye bağlı pek çok nahiye ve köyde Müslümanlar ile Hristiyanların beraber yaşadıklarını da görüyoruz. Mesela Makruz'da 8 Müslüman ve 16 reaya birlikte yaşar iken, Likavişte'de 4 Müslüman 2 reaya, Trihovişte'de 9 Müslüman 10 reaya, Koluri'de 7 Müslüman 9 reaya-ı Kıptiyan aileleri ile birlikte yaşamaktadır. Buradan hareketle yerleşik Kıptilerin din ayırt etmeksizin, hiçbir sorun yaşamadan aynı yerleşim yerinde başka dinden Kıptilerle yaşayabildiklerini söyleyebiliriz (BOA, NFS.d., N. 4937).

2.5. Karaferye'nin "Evlad-ı Fatihan" Kıptileri

Âşıkpaşazâde, Neşri, Kâtib Çelebi gibi Osmanlı kaynakları Karaferye'nin 1373-74 senesinde Lala Şâhin Paşa tarafından fethedildiğini yazar. Kaynaklara göre bu yer savaşla değil içeriden alınan yardım ve destekle Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bu sebeple halkın durumunda hiçbir değişiklik olmadığı gibi bütün kiliseler de Hristiyanlarda kalmıştır (Gara ve Kiel, 2001: 392). Buradan hareketle 4937 numaralı nüfus defterinde ortaya çıkan bilgiler yoruma açıktır. Söz konusu defterde ayrı başlıklar altında toplanmış ve "Evlad-ı Fatihan" olarak özellikle belirtilmiş 3 ayrı çiftlik bulunmaktadır. Burada "Evlad-ı Fatihan" olarak belirtilen toplam 16 Kıpti "Hristiyan" olarak kayıtlarda görülmektedir. Diğer taraftan evlâd-ı fâtiyhân tabiri kaynaklarda; Rumeli bölgesinin fethi sırasında Anadolu'dan bölgeye göç ettirilip iskân edilen "Müslüman Türkler" olarak bilinir. Osmanlı döneminde bu adlandırma daha sonra özel ve idari bir teşkilât altına alınmış olan Müslüman Yörük ve Türkmen grupları için XVII. asrın sonlarında kullanılmaya başlanmıştır (Halaçoğlu, 1995: 524). Bu bilgilerle beraber yapmış olduğumuz araştırma sırasında "fâtiyhân" olarak Avrupa kıtasına çıkan ya da gönderilen unsurlar arasında Hristiyan Türklerin veyahut Hristiyan unsurların bu çeşit bir faaliyet için gönderildiğine ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak ilginç bir şekilde Karaferye'deki bazı Hristiyan Kıptiler bu unvanı almış görülmektedir. Burada unvanı alan Kıptiler daha evvel orada yaşayan ve Osmanlılara içerden yardım eden taifenin ahfadı olabilir (BOA, NFS.d., N. 4937).

Son yıllarda ortaya çıkan bilgiler ise Anadolu'dan Rumeli'ye geçen Türklerin, Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihinden çok daha önce kıta Avrupası'na çıktığını göstermektedir. Bu hareket daha çok Anadolu coğrafyasında Moğol akınları sonucu sıkışan Türklerin bireysel hareketleri ve Horosan Erenleri diye tabir edilen Hoca Ahmet Yesevi dervişlerinin eliyle olmuştur.⁷ Bektaşilik gibi benzer birkaç tarikat Balkanlara XIII. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nden evvel gezici dervişler eliyle gelmiş bulunuyordu. Bu yerleşmede "boş ve tenha" araziler tercih edilmiş, halkın kaçarak boşalttığı

⁷ Prof. Dr. Slobodan Ilic'in 13. Uluslararası Balkan Tarihi Kongresi'nde bu minvalde sunduğu bildiriye geçen bilgilere göre de, Mevlevi Tarikati Osmanlı Devleti'nde kurulmadan önce Balkanlarda kurulmuştur. Benzer şekilde Sarı Saltık Dede adında ermiş olduğuna inanılan bir Türk akıncısının henüz Osmanlılar tarih sahnesine çıkmadan evvel XIII. yüzyılda Avrupa kıtasında bulunduğu bilinmektedir. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Haz. Zekeriya Kurşun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, c. II, s. 72; Nehri Aydınç, "Balkanlarda Tarikatlar; Makedonya'daki Halvetiliğe Genel Bakış", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II (2015), s. 77.

bölgelere ya da ulaşım yolları boyunca stratejik noktalara tekke ve zaviyeler kurulmuştu (Barkan, t.b.: 32-33; Çibik ve Umaroğulları, 2017: 460). Tekke ve zaviyelerin bu yıllarda esas işlevi boş topraklara yerleşip buraları şekillendirmek ve ileride yapılacak fetihlere bölgeyi hazırlamaktı (Türk, 2015: 431). Tekrar evlâd-ı fâtiyhân konusuna dönecek olursak bu bilgiler ışığında 1834 senesi nüfus defterinde Karaferye’de yaşayan Hristiyan Kıptilerin sayısının bu tarihlerde bölgede dağınıklık arz etmesi, “tenha” yerlerde olması, sayılarının oldukça az olması ve çiftliklerde yaşamaları bu konudaki bilgileri teyit eder niteliktedir. Aynı bölgeler tarife uyduğundan tarihe geçmeyen bazı temasların ihtimalini düşündürmektedir. Ancak söz konusu kazadaki evlâd-ı fâtiyhân statüsündeki insanların Hristiyan olması ve Hristiyan isimlerine sahip olmaları düşündürücüdür (BOA, *NFS.d.*, N. 4937). Buradan hareketle ilk iddia olan, Karaferye’nin fethi sırasında fethi içeriden yardım eden Hristiyanların imtiyaza kavuşarak bu ismi almış olmaları ağırlık kazanmaktadır. Kesin olmamakla beraber, eski yönetimin çeşitli dini, sosyal ve siyasi baskılarına dayanamayan bölge halkının, daha evvel oraya göçmüş dervişlerin eliyle Osmanlı Devleti’ne meyletmesi⁸ ve bu sebeple fetihle rol alarak karşılığında kiliselerini koruma imtiyazı almaları, evlâd-ı fâtiyhân statüsünü de bu gerçekleyle kazanmış olduklarını düşündürmektedir.

3. Sonuç

Kıptî taifesi, Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan yıkılışına kadar diğer topluluklar gibi can ve malları güvence altında yaşamlarını devletin himayesinde sürdürmüşlerdir. Toplumun alt katmanında yer alan bir taifeye karşı, araştırmamıza göre, o dönem başka devletlerde emsali olmayan bir Çingene kanunnâmesinin hazırlanması, adil ve sistemli bir idari siyasete sahip bir devletin tavrını anlamamız adına mühimdir. Bu sayede gelenek ve göreneklerine bağlı Çingenelerin, göçerlik gibi hususiyetlerini kaybetmeden Osmanlı Devleti’nde uyum içinde yaşadıkları görülmektedir. Göçebe olanlardan farklı olarak yerleşik taifeden demircilik, yapı ve tersane işlerinde istifade edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle eğlence hayatında mühim olan çingeneler kendilerini dans etmede, saz çalmada, şarkıcılıkta ve çengilik alanında göstermişler dolayısıyla diğer unsurlardan farklı olarak tüm bu hususiyetleri üzerinden nüfus defterlerinde bu noktalardan tanımlanmışlardır. Osmanlı Devleti’nde ayrı bir nizama tâbi tutulan Çingeneler, farklı bir özellik taşıması açısından cizye mükelleflerinin hak kazandığı askerlik hizmetinden muaf tutulma durumunun da etkisiyle daha çok askeri geri hizmetlerde ve inşaat işlerinde kendilerinden istifade edildiği görülmektedir. Bunun yanında özellikle demircilik mesleğine olan yatkınlıkları ve maharetlerinden yararlanılması adına bu zanaatı sürdürmeleri için çeşitli vergilerden muaf tutulmuşlardır. Osmanlı toplumunda Çingeneler diğer halklarla ekseriyetle karışıp, bütünleşememiş, kendi istekleri doğrultusunda hep ayrı bir topluluk olarak kalmış, ancak kendi içlerinde zaman zaman din farkı gözetmeksizin beraberce yaşamışlardır. Bu suretle Karaferye özelinde yapmış olduğumuz çalışmada da görüldüğü gibi tarihten gelme sosyal alışkanlıkları, mesleki tercihleri hatta fiziki görünüşleri dahi değişmeden asırlarca varlıklarını koruyabilmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin Karaferye’yi fethi sırasındaki rolleri gereği ihtimal “Evlad-ı Fatihan” ismini alan bir kısım Hristiyan bölge Kıptileri ise bu imtiyazlarını 1800’lü yılların ortalarına kadar ellerinde tutmuşlardır. Karaferye’nin Müslüman Kıptilerinin almış oldukları isimler Ehl-i Beyt vurgusu yapan tarikatlardan etkilenmiş olduklarını düşündürmekte ve Osmanlı Devleti’nin son dönemine kadar bu tarikatların bölgedeki kuvvetli etkisini göstermektedir. Osmanlı Devleti’nde İslam’ın hoşgörü ve adalet ortamından istifade edinen Kıptilerin Hristiyan olanları, zamanla kendi dindaşlarından görmedikleri müsamahayı Müslümanlardan görmelerinden çoğu Müslüman olmuştur. Müslüman olmayanlar ise soydaşlarının diğer devletlerde görmediği bir hürriyet ortamında milli kimliklerini yaşatmaya devam etmişlerdir.

⁸ “Hatta delillere göre diyebiliriz ki, orta zamanın sert Hristiyan hukukiyatına karşı bir umut getirerek zamanlarını olayların propagandasını yaparak geçiren Türk dervişlerinin telkinatı ordularla birlikte ve hatta ordulardan evvel fütuhata çıkmış ve karşı tarafı daha evvel manen fethetmiş bulunmaktadır.” Barkan, *a.g.e.*, s. 13.

Ancak şurası da açıktır ki kimlik anlayışları, din anlayışları ve gelenekçi tutumları “arada kalan toplum” statüsü durumlarının devamına sebep olmuştur.

Netice olarak Karaferye Kıptileri ülkedeki diğer Kıptiler gibi asırlarca, dinleri, sosyal yaşantıları, meslekleri ve kendilerine has özel durumlarıyla Osmanlı toplumunun farklı bir rengi olarak var olmuşlar, toplumun eksik yanlarını doldurarak ve zenginlik katarak devlet nazarında ayrı bir kimlik olarak tanımlanmışlardır. Ayrıca 20. yüzyılın ortalarında Almanya’da “yok edilmesi gereken aşağı ırklar” fikri altında, özel Einsatzgruppe timleri kurularak öldürülmeye çalışılan Çingenelerin, geçmişte Osmanlı Devleti’nde sanat, zanaat yetenekleriyle ve özgün yaşam tarzlarıyla kültürel bir renk olarak kabul edilmesi, Osmanlı toplumundaki durumlarını ve Türk toplum anlayışını daha iyi anlamamızı gözler önüne sermektedir.

Araştırmacının / Araştırmacıların Katkı Oranı (Authors’ contributions)

Bu makale yazarın kendi çabaları ve incelemeleri neticesinde oluşturulmuştur.

This article was created as a result of the author's own efforts and reviews.

Destek ve Teşekkür (Fundings and Acknowledgments)

Çalışma, kamusal, özel, ticari nitelikte ya da kar amacı gütmeyen herhangi bir kurumdan destek alınmadan hazırlanmıştır.

This research received no specific grant from any funding agency in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Çatışma Beyanı (Competing Interests)

Çalışmanın yazarı, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

The author declares that they have no competing interests.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Meşihat Şer'iyye Sicilleri Defterleri (MŞH.ŞSC.d.) N. 1091/567/26.

Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHH.d.) N. 5-208, N. 23-231, N. 23-484, N. 27-714, N. 74-595, N. 78-155, N. 80-1021.

Nafia (C..NF.) N. 52-2566.

Nüfus Defterleri (NFS.d.) N. 4937, N. 598.

Matbu ve Araştırma Eserler-Makaleler

Abdel-Sayed, E. (1992). *Les Coptes d’Egypte, Les Premires Chretiens du Nil*, Paris.

Altınöz, İ. (1995). “Osmanlı Toplumunda Çingeneler”, *Tarih ve Toplum*, S. 137: 22-29.

_____, (2013). *Osmanlı Toplumunda Çingeneler*, TTK Yayınları, Ankara.

_____, (2020a). *Çingeneler*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 1: 291-294.

_____, (2020b). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Çingenelerin Sosyo-Ekonomik Yapıları”, *OTAM*, S. 48: 1-34.

Akgündüz, A. (1992). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, II. Bayezid Devri Kanunnameleri*, Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul.

Asker, A. (2012). “Nazi İrk Tasnifinde Türkler ve Ortadoğu Halkları”, *Journal Of Modern Turkish History Studies*, XII/25: 79-99.

Aydinçe, N. (2015). "Balkanlarda Tarikatlar; Makedonya'daki Halvetiliğe Genel Bakış", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2: 75-90.

Barkan, Ö. L. (tarih basılmamış). *Kolonizatör Türk Dervişleri*, Hamle Yayınları, İstanbul.

Çibik, T. H., Umaroğulları, F. (2017). "Balkanlarda Bektaşilik ve Bektaşi Tekkeleri", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1: 458-481.

DİA, (2022). *Kıptiler*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, C. 25: 423-425.

Dingeç, E. (2010). "Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları", *History Studies*, Volume 2/1: 10-30.

_____, (2021). "Romanlar (Kıptiler) ve Cizye: Silistre Kazası Örneği (1843)", *Trakya Üniversitesi Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 1: 35-56.

Erdem, M. (1997). "Kıpti Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXVI: 143-178.

Gara, E., Kıyel, M. (2001). *Karaferye*, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C. 24: 391-394.

Göncüoğlu, S. F., Yavuztürk Ş. P. (2010). "Sulukule ve Çingeneleri", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 23: 118.

Göyünç, N. (1979). "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜ. EFTD*, S. 32: 331-348.

Halaçoğlu, Y. (1995). *Evlâd-ı Fâtiḥân*, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, C. 11: 524-525.

Halliday, W. R. (1924). *Folklore Studies Ancient and Modern*, London.

Kamil, M. (1986). *Coptic Egypt*, Cairo, 1986.

Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Sayı Yayınları, İstanbul.

Karal, E. Z. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, II. Baskı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

Özkan, A. R. (2000). *Türkiye Çingeneleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Paspati, A. G. (1973). *Etudes Sur Les Tchinghianes: ou, Bohemiens De L'empire Ottoman*, Osnabrück.

Şemseddin Sami (1900). *Kamus-i Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul.

Thollier, M. (1928). *Dictionnaire des Religions*, Belgique.

Türk, İ. (2015). "Kosova ve Makedonya'da Halvetilik", *IntJSCS Dergisi*, S. 11: 429-441.

Yüksel, E. (2017). "Osmanlı Cellatları", *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1/1: 78-84.

İnternet Kaynakları

Gökbilgin, T. "Osmanlı Toplumunda Çingeneler", <http://eski.tariharastirmalari.com/cingeneler.html> (19.09.2021).

<http://www.lugatim.com/s/aylak> (19.09.2021).